

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3318>

Number: 43 , p. 31-48, Spring I 2016

Yayın Süreci

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayınlanma Tarihi / The Published Date

05.02.2016

13.03.2016

TÜRK BASININA GÖRE İZMİR'İN KURTULUŞU

THE LIBERATION OF IZMIR ACCORDING TO THE TURKISH PRESS

Doç. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ

Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Öz

İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilmesinin Türkler ve Yunanlılar üzerinde önemli sonuçları olmuştur. Türk Milleti büyük üzüntü duymuşken Yunanlılar Megali İdea'ya yaklaşmanın sevincini yaşamıştı. Bununla beraber Türk Milleti İzmir'in işgalinden dolayı Yunanlılara karşı büyük tepki göstermişti. İşgal aynı zamanda Türklerin Milli Mücadele azmini artırmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde Türk Milleti, Batı Cephesinde Yunanlılara karşı İnönü ve Sakarya Savaşlarında değerli zaferler kazanmıştı. Özellikle Türklerin 30 Ağustos 1922'de Dumlupınar'daki zaferinden sonra Yunan askerleri sürekli olarak İzmir'e doğru geri çekilmişti. Nihayetinde, İzmir 9 Eylül 1922'de Türk ordusu tarafından Yunan işgalinden kurtarılmıştı. İzmir'in kurtuluşunun da Türkler ve Yunanlılar üzerinde önemli sonuçları olmuştur. Her şeyden önce Yunanlılar İzmir'den çekilmek zorunda kalmıştı. Bu durum Yunanlılar için Anadolu macerasının sonu anlamına gelmişti. Yunanlılar büyük üzüntü duymuşken Türkler Misak-ı Milli ülküsüne yaklaşmanın sevincini yaşamıştı.

İzmir'in işgali ve kurtuluşu yıllarında Türk kamuoyunu en iyi yansıtan kaynak basındı. Bu çalışmada Türkiye'nin tamamını yansıtacak şu gazeteler kullanılmıştır: Hâkimiyet-i Milliye, Babalık, Vakit, İkdâm, Peyâm-ı Sabâh, Şark, Sada-yı Hak, İslahât, Yeni Adana, İstikbâl, Açıksöz, Varlık ve Satvet-i Milliye. Basını desteklemek için ayrıca Başbakanlık Cumhuriyet, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Genelkurmay Askeri Tarih ve Askeri Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı arşivlerinden de faydalanılmıştır. İzmir'in kurtuluşu, Türkler ve Yunanlılar üzerindeki sonuçları ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Türk Basını, Yunanistan, Türkiye, Türk Milli Mücadelesi

Abstract

The occupation of İzmir by the Greeks on 15 May 1919 had important results on the Turks and Greeks. While the Turkish Nation experienced great sadness, Greeks had lived in the happiness of approaching the Megalo Idea. However, because of the occupation of İzmir by Greeks, the Turks showed great reaction against the Greeks. At the same time the occupation increased the desire of the Turkish National Struggle. Under the leadership of Mustafa Kemal Pasha, The Turkish Nation won valuable victories in İnönü

Wars and Sakarya War at the Western Front. Especially after the Turkish victory against the Greek army at Dumlupınar, on 30 August 1922, Greek forces were constantly retreating towards İzmir. Finally İzmir was liberated from the Greek occupation on September 9, 1922, by Turkish army. The İzmir's liberation had important results on the Turks and Greeks. First of all Greeks were forced to withdraw from İzmir. This situation came to mean the end of the Anatolian adventure for Greeks. While the Greeks experienced great sadness Turkish Nation had lived in the happiness of approaching the ideal of Misak-ı Milli.

Press was the best source reflecting the Turkish public at the years of the İzmir's occupation and liberation. In this study are used in the following newspapers reflecting all regions of the Turkey: Hâkimiyet-i Milliye, Babalık, Vakit, İkdâm, Peyâm-ı Sabâh, Şark, Sada-yı Hak, İslahât, Yeni Adana, İstikbâl, Açıksöz, Varlık and Satvet-i Milliye. The archives of the Prime Minister of the Republic, the Institute of the Turkish Revolutionary History, General Staff Military History and Military Strategic Studies Department are also used to support the press. İzmir's occupation and its results on the Turks and Greeks will be enlightened.

Keywords: İzmir, Turkish Press, Greece, Turkey, the Turkish National Struggle

Giriş

Basın, Tarih ilminde kullanılan ana bilgi kaynaklarından. Özellikle radyo televizyon, sinema gibi görsel ve işitsel kaynakların bulunmadığı veya yaygın olmadığı yıllarda kamuoyunu en iyi yansıtan kaynaklar basın olmuştur. Bu çalışmada, İzmir'in Kurtuluşunun Türkiye genelinde kamuoyu üzerindeki etkilerinin ortaya koyulması için geniş yelpazeli basın örnekleri seçilmiştir. İç Anadolu Bölgesini temsilen Ankara'da yayın hayatını sürdüren ve TBMM Hükümetinin sesi olan *Hâkimiyet-i Milliye*, Konya'da yayınlanan *Babalık* gazeteleri kullanılmıştır. İstanbul'dan *Vakit* ve *İkdâm* gazeteleriyle TBMM Hükümeti ve uygulamalarına karşı olan *Peyâm-ı Sabâh* incelenmiştir. Ege Bölgesinden İzmir'de Yunan işgalinin acılı yıllarına şahitlik eden *Şark* ve *Sada-yı Hak* ile TBMM Hükümetini eleştiren *İslahât* gazeteleri örnek alınmıştır. Akdeniz Bölgesinden Trabzon'da çıkan *İstikbâl* ve Kastamonu'da yayınlanan *Açıksöz* gazeteleri kullanılmıştır. Doğu Anadolu Bölgesinde Kars-Sarıkaş'tan *Varlık* ve Elazığ'dan *Satvet-i Milliye* gazeteleri incelenmiştir. Basın haricinde Başbakanlık Cumhuriyet, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Genelkurmay Askeri Tarih ve Askeri Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı arşivlerinden de

konuyla ilgili belgeler dipnotlar kısmında güvenilirlik analizi için kullanılmaya çalışılmıştır.

"Güzel İzmir" 15 Mayıs 1919'da Yunan işgaline uğramıştı. İzmir'in işgali, Türk Milletinde büyük tepki doğurmuştu. Tepki Milli Mücadelenin kökleşmesine ve ivme kazanmasına yardımcı olmuştu. Milli Mücadele, Doğuda Ermenilere, Güneyde Fransızlara karşı başarılı sonuçlar vermişti. O cephelerdeki başarılarından sonra İngilizler himayesindeki Yunanlılara karşı Batı Cephesinde bir mücadele yürütülmüştü. İnönü Muharebeleriyle Türkler, Kütahya Eskişehir Muharebeleri ile Yunanlılar Anadolu'da zafere yaklaşmıştı. Bununla beraber Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat emir komutayı üstlenerek Başkumandanlığı deruhte etmesinden sonra Batı Anadolu'daki mücadelenin seyri değişmişti. Yunanlılar Sakarya'da 22 gün süren bir kanlı savaştan sonra durdurulmuştu.¹

Türk ordusunun Sakarya Zaferi, TBMM Hükümetinin siyasi ve askeri açılarından elini güçlendirmişti. Fransa ve İtalya eski düşmanlıklarından uzaklaşarak Türkiye'ye yaklaşmıştı. TBMM Hükümetinin aksine Yunanistan hızla itibar kaybına uğramış, en büyük hamiliğini üstlenmiş olan

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: (Üçüncü, 2012).

İngiltere Hükümeti Yunanistan'a destekte yalnız kalmıştı. Siyasi ve askeri gelişmelerin istedikleri yönde ilerlemediklerinden bölgenin ellerinden kayacağına farkında olan İzmir ve çevresi Rumları bir girişimde bulunmuştu. Sözde kendi geleceklerini belirlemek yoluyla İzmir ve çevresinde bir Muhtar Devlet teşkil etme kararı almıştı. Yunanistan Hükümeti, İngiltere Hükümetinin yeşil ışık yakmasıyla Muhtar Devlet oluşturma kararını desteklemişti(Şimşir, 1989, 291-312). Neticede 30 Temmuz Pazar günü saat on birde Hükümet Konağı önünde yapılan merasimle Muhtariyet ilan edilmişti. Yeni sözde Muhtar Devletin başına Yunanistan'ın İzmir Fevkalade Komiseri Sterghiades getirilmişti(Şark, 1 Ağustos 1922, 2). İzmir ve çevresi Muhtariyet Devleti, bağlı yerlerde de ilan edilmişti.² Muhtariyetin ilanı gerek Türkiye'de gerekse dış dünyada Yunanistan Hükümetine protestoların yükselmesine neden olmuştu. Türkiye'de gerek TBMM gerekse Osmanlı Hükümetleri, Muhtariyetin ilanını bir oldubitti telakki etmiş ve kesinlikle kabul etmeyeceklerini belirtmişti(Satvet-i Milliyye, 14 Ağustos 1922, s.1); Babalık, 14 Ağustos 1922, 1); (Açıksöz, 17 Ağustos 1922, 1; Yeni Adana, 13 Ağustos 1922, 2). Muhtariyet girişimi İngiltere Hükümeti dışında Müttefik Devletler tarafından da kabul edilmemişti(Hâkimiyet-i Milliye, 9 Ağustos 1922, 1; İkdâm, 19 Ağustos 1922, 1; Peyâm-ı Sabâh, 18 Ağustos 1922, 1; Vakıt, 18 Ağustos 1922, 1; Jaeschke, 1989, 189). Öte yandan Yeni idarenin ilk işi bölgede çalışan Türk memurlarının görevlerine son vermek olmuştu(Hâkimiyet-i Milliye, 1 Ağustos 1922, 2).

1.İzmir'in Kurtuluşu

İzmir'de kurulan sözde Muhtariyet

² Balıkesirli Berköyzade Mehmet Asım Hoca, âlim olarak tanınmaktaydı. Elli altmış yaşlarında olan Asım, Bursa'da Dârülmuaallimat müdürlüğü, Eskişehir Sultanisinde Araçça ve din dersleri öğretmenliği yapmıştı. Bkz: (Hâkimiyet-i Milliye, 21 Ağustos 1338, 2); Muhtariyetin ilanının Bursa'ya yansımaları için bkz: (Yüceer, 2001, 100-102).

İdareci, henüz İzmir ve çevresinde teşkilatını kuramadan 26 Ağustos 1922'de Türk ordusu, Büyük Taarruzu başlatmıştı. Taarruz kısa süre içinde sonuç vermiş 27 Ağustos öğleden sonra Yunan ordusu Afyonkarahisar'ı terk etmek zorunda kalmıştı. Yunanlılara asıl darbe Dumlupınar Meydan Muharebesinde vurulmuştu. Asıl kuvvetlerini yitiren Yunan askerleri 31 Ağustostan itibaren kılıç artıkları şeklinde İzmir'e doğru kaçmıştı. Türk ordusu ise yıldırım hızıyla Yunan askerlerini takip etmişti. Büyük Taarruz sürecinde Yunan mağlubiyetleri İzmir'e büyük bir muhacir ve asker göçünü beraberinde getirmişti. Mağlubiyet haberleri geldikçe İzmir'deki Rumlar arasında da büyük telaş ve korku oluşmuştu. 3 Eylülde İzmir'de halk galeyana içerisinde Yunan bankalarına koşarak paralarını almaya çalışmıştı(İkdâm, 4 Eylül 1922, 2). Ertesi gün durum aynen devam etmişti. Halk, bankalarda kuyruklar oluşturmuş ve şehirde ticari hayat durmuştu(Hâkimiyet-i Milliye, 6 Eylül 1922, 2; Peyâm-ı Sabâh, 5 Eylül 1922, 1). Yunan bankaları ise halkın para talebine yanıt vermekte güçlük çekmişti.(İkdâm, 5 Eylül 1922, 1). Neticede Yunan Milli bankası 6 Eylülde gişelerini kapatarak paraları Atina bankasına depozito etmişti(İslahât, 7 Eylül 1922, 1; Sada-yı Hak, 7 Eylül 1922, 1). Mevcut paralar zırlı gemilere taşınmış(Hâkimiyet-i Milliye, 7 Eylül 1922, 1) ve birkaç gün sonra 8 Eylülde Epiruhi vapuruyla Yunan bankaları, hazine evrakları ve maliye veznesi Atina'ya sevk edilmişti(İkdâm, 9 Eylül 1922, 1; Peyâm-ı Sabâh, 9 Eylül 1922, 1; Şark, 8 Eylül 1922). Yine İzmir'deki zengin Rumlar Türklerin hızla İzmir'e yaklaştıkları haberleri üzerine şehri terk etmişti. (Vakit, 4 Eylül 1922, 1).

İstanbul'daki büyük Rum tüccarlarını da Türk zaferi vurmuştu. 4 Eylül tarihli Şevki imzalı istihbarat raporuna göre taarruzun başlamasıyla beraber İstanbul'daki Rum büyük tüccarları oldukça zarar görmüştü. Rum Tüccarları işgal döneminde

Türklere karşı izledikleri olumsuz tutumdan pişman gözükerek yeniden beraber yaşamının yollarını aramaktaydılar. Kendilerini yanlışa sevk ettiklerine inandıkları İstanbul Patrikliğine ağır sözler sarf ederek bir daha bu kuruma iane vermeyeceklerini belirtmekteydiler(*TİTE*, 40/183, 183-1). Rum din adamları ve ileri gelenleri ise İzmir'deki Türk halka yaklaşarak beraber yaşamının faziletini hatırlamıştı. İktisadi durumları kötü olan Rumlar telaş ve korku içerisinde kalmıştı. Muhtar İdare ise otoritesini kaybettiği gibi güvenliği dahi sağlayamayacak duruma gelmişti. İzmir'de halk Sterghiades aleyhine faaliyetlerde bulunmuştu. Hükümet konağı önünde Sterghiades aleyhinde sıklıkla "Yuhha" diye bağırılmıştı. Sterghiades ise şehri Türklere teslim etmeleri için Müttefik konsolosluklarına bırakmanın ve bir harp gemisiyle İzmir'i terk etmenin fırsatını aramıştı(*Vakit*, 9 Eylül 1922, 1).

Türk ordusu 8 Eylülde İzmir'in kapılarına dayanmıştı(*Varlık*, 11 Eylül 1922, 4). Türk ordusu biran önce İzmir'e girmek istemişti. 8 Eylül tarihli *Vakit* gazetesinde belirtildiğine göre "Askerin şevk ve şetâreti nihayetsizdir. Herkesin gözü ileride İzmir'dedir." Gazete ayrıca Türk kuvvetlerinin artık İzmir'e girmesinin an meselesi olduğunu Yunanlıların İzmir tepelerinde savunma yapamayacağını iddia etmiş; "Bugün ordumuzun İzmir'e girmesi ve Cuma namazını İzmir'de kılması muhtemeldir." şeklinde temennide bulunmuştu. *İkdâm* gazetesi, aynı nüshasında Türk kuvvetlerinin Ödemiş'i ele geçirdiklerini ve böylelikle İzmir'e 30 kilometre yaklaştıklarını yazmıştı. Gazete Türk süvarilerinin İzmir kapılarında olduklarını belirttikten sonra asıl kuvvetleri beklediklerini 9 Eylülde İzmir'e gireceklerini savunmuştu. Yunanlılar ise 8 Eylülde şehri tahliye etmeye başlamıştı. (*Vakit*, 9 Eylül 1922, 1). İzmir'in elden çıkacağı Yunanlılar tarafından kesin olarak anlaşılınca şehrin yönetimi İtilaf kuvvetlerinin konsoloslara teslim edilmişti(*Yeni Adana*, 11 Eylül 1922, 2; *Peyâm-ı Sabâh*, 13 Eylül 1922,

2). Konsoloslar, şehri Türk kuvvetlerine teslim etmek için hemen girişimlere başlamıştı. Bu amaçla İzmir'de bulunan Fransız Edugarkine kruvazöründen 9 Eylülde Ankara ve Türk Hükümetinin idaresindeki telsiz istasyonlarına bir telgraf gönderilmişti(*Babalık*, 10 Eylül 1922, 2) Telgrafta İzmir'in teslim edileceği belirtilmişti. Telgraf, basına yansıdığı kadarıyla şöyleydi:

"İzmir Ceneral Konsolosları, şehrin teslimini müzâkere etmek üzere en yakın Türk Kumandanıyla görüşmek üzere bir mahall-i mü'lâkat irâesini taleb ederler. 9 Eylül İzmir Ceneral Konsolosları"

Mustafa Kemal Paşa, Konsolosların telgrafına aynı gün şu cevabı vermişti:

"Telgrafnâmenizi aldım. Mümessillerinizi İzmir-Turgutlu-Kasaba şosesiyle Kasabaya gönderiniz. Bir yanlışığa mahall kalmamak üzere otomobillerde beyaz bayrak bulundurmak muvaffık-ı ihtiyâttir.

9 Eylül Türk Orduları Başkumandanı"³ (*İkdâm*, 10 Eylül 1922, 1; *Babalık*, 10 Eylül 1922, 2; *Varlık*, 18 Eylül 1922, 1; *Yeni Adana*, 11 Eylül 1922, 2).

Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafında zikrettiği Kasaba'da müzakerat yapıp yapılmadığı hakkında kesin bir bilgi Türk basınında bulunmamıştır. Bu konuyla ilgili yalnızca *İkdâm* gazetesi 11 Eylül tarihli nüshasında "Kasaba'da Müzâkere Cereyân Etti mi?" sorusunu sormuştu. Gazetenin değerlendirmesi şöyleydi:

"Kasaba'da İzmir'in şerâit-i teslimi hakkında İzmir Ceneral Konsoloslarının mümessilleriyle bir hey'et-i askeriyemiz arasında cereyân edecek müzâkerât hakkında bir haber yoksa da İzmir'in kıtaâtımız tarafından fi'len ve bilâ hâdise işgâl edildiğine nazaran bu müzâke-

³ Genelkurmay Arşivinde Müttefik Devletlerin bu telgrafından önce 8 Eylülde de Radok imzasıyla çekilen bir telsiz suretine rastlanılmıştır. Bu telsiz sureti aynen şöyleydi: "İzmir Düvel-i Müttefikâ Konsolosları şehrin teslimi için en yakın Türk Kumandanı ile müzâkere icrâ'sını ârzu ederler. Binâenaleyh bir randevu tesbîtiyle murahhas i'zâmı mercûdur." Bkz: (ATASE, 1790/9, 9-1).

reya luzûm kalmamış olması da muhtemeldir."⁴

Türk kuvvetlerinin öncüleri 9 Eylül sabahı İzmir'e varmıştı. Öncü kuvvetler şehre girmek için takviye kuvvetlerini yaklaşık iki saat beklemişti. O sırada Türk uçakları İzmir halkına Türk kuvvetlerinin şehre gireceğini bildiren beyannameler atmıştı. Atılan beyannamede şunlar yazılmıştı: "Türk ordusu yakında İzmir'i kurtaracaktır. İzmir ahâlîsine pek büyük bir sükûnet muhâfaza etmesi ve milliyetperverlerin davasını kabul eylemesi tavsiye olunur." Beyannameyi gören birçok Türk şehirden çıkarak ileri karakollara katılmıştı(İkdâm, 15 Eylül 1922, 1). İzmir'e Türk ordusunun girişi Türk basını tarafından Süvari Kumandanı Mürsel Paşa'nın Başkumandanlığa çektiği telgraf vasıtasıyla müjdelendi:

"Muzaffer Milli Ordumuzun yılmaz süvârileri bizler, düşmânın İzmir önündeki son mukavemetini kırarak 9.9.338 saat on buçukta İzmir'e dâhil olduk. Halkın gözyaşlarıyla derin hürmetlerini iblâğ ile bahtiyârım." (Peyâm-ı Sabâh, 19 Eylül 1922, 1; BCA, 30.10/4937M). 9 Eylül 1922 tarihli Batı Cephesinin harp raporuna göre ise Türk ordusu İzmir'e sabah saat 10:00'da girmişti(ATASE, 1802/21, 21-16).

Miralay(Albay) Mehmet Zeki Bey'in kumandası altındaki İkinci Süvari Tümeni ise öğleden sonra şehre girmişti. Onlar da öncekiler gibi halk tarafından gözyaşlarıyla karşılanmıştı. Mehmet Bey, İzmir'e girdikten hemen sonra Müttefik Devletler memurlarıyla iletişim kurarak "hiç kimse için bir tehlike olmadığını beyân eylemiştir(İkdâm, 15 Eylül 1922, 1). Mehmet Zeki Bey, Sada-yı Hak gazetesi başyazarı vasıtasıyla İzmir halkına bir ilan da yayınlamıştı. İlanda şehrin asayişinin yeniden

kurulması için halkın işiyle gücüyle meşgul olması istenmişti. Asayiş bozanların ise cezalandırılacakları uyarısında bulunmuştu(Uğurlu, 2000: 96). İzmir'e Türk ordusunun girişi 9 Eylül tarihli resmi tebliğle de kamuoyuna yansıtılmıştı. Tebliğ şöyleydi:(İkdâm, 13 Eylül 1922, 1; Açıksöz-12 Eylül 1922, 1; Babalık, 12 Eylül 1922, 1).

"Bugün ordumuz düşmânın İzmir şarkındaki son mukavemetini dahi kırarak sabah saat 10 evvelden itibaren ahâlînin fevkalâde tezâhürâtı arasında İzmir'imize dâhil olmuştur. Birçok top, mühimmât, üsârâ iğtinâm ve zahâir ele geçmiştir. İzmir'de âsâyîş tamamen te'mîn edilmiştir."

Anadolu Ajansı, İzmir'in geri alınmasını şu tebliğle kamuoyuna duyurmuştu:(İstikbâl, 10 Eylül 1922, 1; Yeni Adana, 11 Eylül 1922, 2).

"Muzaffer ordumuzun kahramân süvârileri bugün cumartesi öğleden evvel saat onda halkın sevinçli gözyaşları arasında İzmir'e duhûl olmuştur. Anadolu Ajansı üç seneyi mütecâviz devre-i iftirâkden sonra Anavatana kavuşan güzel yurdumuzu hasretle selâmlar, halâskâr ordumuza ve azîmkâr milletimize şükrân tebriklerini arzeyler."

Türk ordusunun İzmir'e girmesiyle Yunan kuvvetlerinin kuzey grubu Trakya'ya güney grubundan kurtulanlar ise Sakız Adasına kaçmıştı(İkdâm, 12 Eylül 1922, 1). İzmir'de bulunmakta olan yeni Yunan Başkumandanı General Polimiyenos ile Erkan-ı Harbiyesi de bir vapur ile Sakız'a gitmişti(Peyâm-ı Sabâh, 11 Eylül 1922, 1).

Türk ordusunun İzmir'e girmesi şerefine cami ve mescitlerde dualar edilmiş ve halk "Zâlim düşmânın pençesinden kendilerini kurtarmış olan Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Başkumandan ve kumandanlarına ve bütün ordumuzun tevfiât-ı sûbhaniyyeye mazhariyyetinden dolayı secde-i şükrâna kapanmıştır"(Hâkimiyet-i Milliye, 11 Eylül 1922, 2; İkdâm, 15 Eylül 1922, 1). Türk ordusunun İzmir'e girişi 10 Eylül 1922 tarihli Peyâm-ı

⁴ Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa da daha sonra verdiği demeçlerde görüşmeye gerek kalmadığını belirtmiştir. Keza Fevzi Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın cevabi telgrafının Müttefik kuvvetlerine ulaştığında İzmir'in Türk birliklerinin eline geçmiş olduğunu ifade etmiştir. Bkz: Çakmak, 1962, 34; Uğurlu, 2000, 27).

Sabah gazetesinde şu şekilde İstanbul kamuoyuna taşınmıştı:

“Ordumuzun pîşdâr kıtaâtı ileri hareketlerinde sür’atle devam ederek İzmir etrafında tertîbât-ı lâzımeyi ahz ettikten sonra Karşıyaka Polis ve Tumazu Jandarma Karakollarını ve Bayraklı ile civâr mahallâtı tahsîs edilen müfrezeler mar’ifetiyle kemâl-i sükûn ile işgâl ve kısmen şehre girmişlerdir. Aydın ve Kasaba demiryollarının mahall-i telâkkisi olan Hilâl Karakolu merkez ittihâz edilmiştir. Ordumuzun Konak Müfettişi maiyyeti erkânıyla İzmir’e dâhil olarak mebânînin işgâline ibtidâr eylemiştir. Bugün alelsabah ordumuzun Kuva-yı külliyyesi ahz eylediği tertîbât mucîbince ahâlî tarafından ihzâr edilen tâk-ı zaferler altından muzıklar ile İzmir’e dâhil olacaklardır. İstihbârât-ı mütemmimimize nazaran Beyoğlu mahâfiline gelen ma’lûmâta göre ahâlî-i Müslime ve Musevî Vatandaşlarımız tâk-ı zaferler inşâ’ eylemişler ve her tarafı allı, yeşilli ve beyazlı bayraklar ile donatmışlardır. Kışlanın önünde muazzam bir tâk-ı zafer inşâ olunmuştur. Ahâlî Basmahane istasyonunda Hükûmet Dâiresi önüne kadar halılar tefrîş ve çiçeklerle tezyîn etmişlerdir. Bir zamanlar Kordon boyunca görülen mavi boyalardan bir nişâne bile kalmamıştır. Herhalde Güzel İzmir bu sabâh tarihi bir an yaşayacak ve üç senedir çektiği esâret ıztırâblarını yapacağı milli ihtifâller ile tamamıyla unutacaktır.”

Türk ordusu, İzmir’e girerken bomba ve kurşunlara da maruz kalmıştı. 24 Eylül 1922 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin Bordo Telsizine dayandırarak verdiği haberinde Türk kuvvetlerinin İzmir’e girerken şehrin birçok yerinden üzerlerine bombalar atıldığını ve bazı kişilerin yaralandığını bildirmişti. İzmir’den İstanbul’a giden Adriya vapuru yolcularından biri basına verdiği demeçte Türk askerlerinin maruz kaldığı saldırıyı şöyle ortaya koymuştu: ⁵

(*İstikbâl*, 28 Eylül 1922, 1).

“Şehir ilk evvel süvârî kıtaâtı tarafından işgâl edilmişti. Bu sırada pencere ve bazı evlerin damlarından bomba ve tüfekler ile tecâvüzâtta bulunulduğu halde askerler büyük bir âlicenâblıkla mükâbeleye tenezzül etmek istememişlerdir. Hatta ilk şehre giren kıtaâtın kumandanı Şerafettin Bey iki defa üzerine atılan bombalarla muhtelif yerlerinden yaralandığı halde askerlerini cevap vermemeye icbâr etmiştir. O esnada Ermeni mahallesinden geçen askerlerin üzerine yaylım âteşiyle silâh atılmıştır.”

Türk ordusunun İzmir’e girdikten sonra ilk faaliyeti önemli binaları ve karakolları kontrol altına almak olmuştu. Ordu, güvenliği sağlamak için gerekli tedbirleri alarak şehirde sükûneti yeniden tesis etmeye çalışmıştı (*Peyâm-ı Sabâh*, 13 Eylül 1922, 2). Türk ordusunun öncü birliklerinden sonra asıl kuvvetleri de İzmir’e girmişti. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, 10 Eylülde karargâhıyla birlikte halkın sevinç gösterileri arasında İzmir’e girmişti. Mustafa Kemal Paşa, İzmir’e girdikten sonra Türk kuvvetleri büyük bir resmigeçit yapmış, halk da askerleri şiddetle alkışlamıştı. O esnada İzmir, kırmızı beyaz Türk bayraklarıyla donatılmıştı (*Peyâm-ı Sabâh*, 16 Eylül 1922, 1; *İkdâm*, 11 Eylül 1922, 1; *Babalık*, 17 Eylül 1922, 1). Başkumandanlık, Genelkurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi Karargâhı Nif(Kemalpaşa)’den hareket ederek İzmir’e girmiş ve Hükümet Konağı’na yerleşmişti (*ATASE*, 1802/21,21-19). Türk ordusunun şehre girmesinden sonra güvenliğin sağlanması için Başkumandanlık tarafından halka bir beyanname yayınlanmıştı. Beyanname “herkesin iş ve gücüyle meşgul olmasını” ve asayiş bozacak işlerden kaçınılmasını; aksi takdirde cezalandırılacakları ifade

yedek atının ise öldürüldüğünü belirtmektedir. Arı, 2000, 23-24; 9 Eylül tarihli Batı Cephesi Kumandanlığının Harp raporu da Şerafettin Bey’i doğrulamaktadır. Buna göre 2. Süvari tümeni 4. Alay kumandanı Yüzbaşı Şerafettin Bey İzmir’e ilk giren kumandan olmuş ve bir bomba ile hafif yaralanmıştır. Bkz: (*ATASE*, 1802/21, 21-16).

⁵ İzmir’e ilk giren ve Türk bayrağını Kadifekale’ye asan Yüzbaşı Şerafettin hatıralarında İzmir’e girerken Halkapınar’da bulunan Tuzakçıoğlu fabrikasından açılan ateşle 4 askerinin şehit olduğunu anlatmaktadır. Şerafettin Bey atılan bir bombayla yaralandığını,

edilmişti(İkdâm, 11 Eylül 1922, 1). Mustafa Kemal Paşa, orduya gönderdiği günlük emrinde de "Hıristiyanlara sù-i mütâlada bulunanların i'dâm ceza'sıyla tecziye edileceğini beyân etmiştir"(İkdâm, 10 Eylül 1922, 1) Nitekim bu tedbirlerden sonra İzmir'de tamamen sükûnet sağlanmıştı(Babalık, 19 Eylül 1922, 1).

Türk ordusunun İzmir'e girmesi Mustafa Kemal Paşa için ayrı bir öneme sahipti. Zira 1 Eylül'de Dumlupınar Meydan Muharebesi sonrasında Türk ordusuna "Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz'dir!" emrini vermişti. Emri yerine getiren Türk ordusuna Mustafa Kemal Paşa, yeni bir beyannameyle şöyle hitap etmişti:(*Peyâm-ı Sabâh*, 15 Eylül 1922, 1; *Vakit*, 13 Eylül 1922, 1; *Askeri Tarih*, 2003:154).

"İlk verdiğim Akdeniz hedefine varmakta gösterdiğiniz gayret ve fedâkârlığı hürmet ve takdir ile yâd ederim. İstihsâl olunan büyük muzafferiyetle âmil-i hakiki olan kıymetli arkadaşlarıma kemâl-i samîmiyyetle beyân-ı teşekkür ve tebrîkât eylerim. Orduların bundan sonra verilecek hedeflerin istihlanede(?) aynı tehâlûk ve fedakâri göstereceğine itimadım berkemâldir."

Mustafa Kemal Paşa, Türk Milletine de bir beyanname yayınlamıştı. "Büyük Asil Türk Milleti!" tabiriyle başlayan beyannameinde İzmir'in kurtuluşunu müjdelemişti. Artık Akdeniz'in "askerlerimizin zafer teraneleriyle dalgalandığını" belirten Mustafa Kemal Paşa, Yunan Başkumandanı ve mahiyetinin günlerden beri TBMM'nin esiri olduğunu hatırlatmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Yunan ordusunun artık ortadan kaldırıldığını ise şu sözlerle ifade etmişti:(*Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Eylül 1922, 1; *İstikbâl*, 28 Eylül 1922, 1; *Varlık*, 21 Eylül 1922, 1; *Yeni Adana*, 13 Eylül 1922, 1; *Orbay*, 1993, 91-92; *Kodaman*, Tızlak, 2006, 163-164).

"Garb fabrikalarının çelik zırhlarıyla kaplanan muazzam Yunan orduları artık Anadolu dağlarında zâbitleri tarafından terk edilmiş zavallı sürüler, cinâyetlerden tedhîş ederek

kudurmuş kitleler ve ağaç diplerinde kalmış dermânsız yaralılarından ibâret kaldı".

Beyannamede Türk ordusunun başarılarını ise şöyle ortaya koymuştu:

"Ordularımızın kabiliyyet ve kudreti düşmânlarımıza dehşet, dostlarımıza emniyyet verecek bir kemâl ile tezâhür etti. Millet orduları on dört gün zarfında büyük bir düşmân ordusunu imhâ' eylediler. Dört yüz kilometrelik fasilâsız bir ta'kîb yaptılar. Anadolu'daki bütün memâlik-i meşgulemizi istirdâd ettiler."

Mustafa Kemal Paşa, beyannameyi TBMM'ye de göndermiş ve İkinci Reis Adnan Bey'den 11 Eylülde bir cevabi telgraf almıştı. Adnan Bey, telgrafında İzmir'i ele geçiren Türk ordusuna ve Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa'ya Meclis adına teşekkür etmişti(Babalık, 14 Eylül 1922, 1; *Yeni Adana*, 15 Eylül 1922, 1). TBMM, ayrıca İzmir'in işgal edildiği sırada Yunanlılar tarafından şehit edilen Miralay Ali Fethi Bey'in ailesine bir taziye mektubu göndermeye karar vermişti(İkdâm, 15 Eylül 1922, 1). Böylece İzmir'in Yunanlılardan geri alınmasında 15 Mayıs 1919'da akıtılan kana saygı göstermişti. Zira o kan İzmir'in geri alınması için yapılan mücadelelerin başlangıcı sayılmıştı.

İzmir'in Yunanlılardan kurtarılması Türk basınında büyük ilgi görmüştü. Bu durumu gözler önüne sermek için basında bazı haber başlıkları şöyle atılmıştı:

"Sevgili İzmir'imizin İstirdâdı"(Hâkimiyet-i Milliye, 10 Eylül 1922, 2), "335 Senesi Mayısının 15. Perşembe Günü İzmir'e Yunanlılar Hıyânet ve Mel'anetin Bayrakdâri Olarak Çıkmuşlardı. Üç Seneden Beri Bu Ahd İçin Didişen Şanlı Türk Ordusu, 338 Senesi Eylülünün Dokuzuncu Cumartesi Günü Bu Hıyânet ve Mel'anetin Çirkin ve Kanlı İnfâzı Anadolu'nun Garb Kapısından Dışarı Attı"(Hâkimiyet-i Milliye, 11 Eylül 1922, 1), "Ordumuz İzmir'imize Girince"(Açıksöz 12 Eylül 1922, 1), "İzmir'e İzmir'e"(İkdâm, 9 Eylül 1922, 1), "Türklerin İzmir'e Dühûlu"(Babalık, 13 Eylül 1922, 2), "3 Sene 3

Ay 24 Gün süren Uzun, Elîm Bir Hasreti Dün Gömdü. Şimdi Yürelerimizde Târihe Şân Veren Nihâyetsiz İ'timâdı Kara Bahtı Mağlûb Eden Ebedi Zinde Hayâtımızın Bütün Cihânda Aks-i Endâz Saâdeti Var"(İstikbâl, 10 Eylül 1922, 1), "Kahramân Süvârilermizin İzmir'e Girdiklerine Dair Resmî Tebliğ Pişdâr Kıtââtımız Evvelki Gün Saat On Buçukta Güzel İzmir'e Dahîl Olmuştur"(Yeni Adana, 17 Eylül 1922, 2), "Büyük Büyük Müjde, İnâyât-ı Hâk'la Üç Senedir Zâlim Düşmânın Ayakları Altında Çiğnenen Güzel İzmir'imize Dün Kahramân Ordumuz Girdi, Türk Akdeniz Kıyılarında İlk Hedefine Vâsıl Oldu"(Yeni Adana, 10 Eylül 1922, 2).

2. İzmir Yangını

Türk ordusu İzmir'e 9 Eylül sabahı girmiş ve kısa süre içerisinde güvenliği ve sükûneti sağlamıştı. Sükûnet havası, 13 Eylülde son bulmuştu. İzmir'in Ermeni mahallesinde başlayan yangın kısa süre içerisinde yayılmış; ancak dört gün sonra söndürülebilmmişti. Türk ve yabancı basın olaya büyük önem vermişti. Türk basını İzmir yangınına kamuoyuna ayrıntılı bir şekilde ulaştırmıştı. Türk basınında kabul gören şekliyle yangın 13 Eylülde Ermeni mahallesinin dört yerinden çıkmış ve kısa süre içinde Frenk ve San Dimitri Mahallelerine Gül Caddesi yoluyla yayılmıştı(Hâkimiyet-i Milliye, 17 Eylül 1922, 1). Yangının kısa süre içerisinde yayılmasının en önemli sebebi işgalden beri çıkmamış olan şiddetli güneydoğu rüzgârının o gün esmesi gösterilmişti(Yeni Adana, 19 Eylül 1922, 2). Yangının çıktığı Ermeni Mahallesi İzmir'in Basmahane civarındaydı. Yangın Ermeni ve Rum mahallelerinden başka Müslüman Mahallesinin de bir kısmını yakmıştı(Babalık, 19 Eylül 1922, 1). Yangının çıkmasıyla birlikte İzmir halkı şehrin dışına kırlara doğru kaçmıştı(Peyâm-ı Sabâh, 17 Eylül 1922, 2). Haber ajansları 13 Eylülde başlayan yangının, ertesini gün de devam ettiğini duyurmuşken; 17 Eylül tarihli Babalık, 18 Eylül tarihli Hâkimiyet-i Milliye ve 24 Eylül tarihli İstikbâl gibi gazeteleri yangının

yirmi dört saat içerisinde söndürüldüğünü iddia etmişti. Kamuoyunu yanıltan farklı haberlerin kaynağı ise Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın İstanbul'da Hamit Bey'e çektiği bir telgraftı. Fevzi Paşa, Milli Savunma Bakanlığına hitaben yazdığı 16 Eylül 1922 tarihli harp raporunda yangının 13 Eylül öğle vakti çıktığını 15 Eylül akşamı itibarıyla tamamen söndürüldüğünü belirtmişti(ATASE, 1790/19, 19-2).

Türk basınında yangının söndürüldüğü yönünde haberlere rağmen yabancı devletlerin 15 Eylül tarihli T.H.R.(Türkiye Havas Ruiter) ve Amerikan ajansları halen devam ettiğini bildirmişti(Peyâm-ı Sabâh, 17 Eylül 1922, 2). Türk basını o süreçte yangının nasıl çıktığına dair bilgileri şahitlerin ifadelerine dayanarak kamuoyuna taşımıştı. 18 Eylül tarihli Peyâm-ı Sabâh gazetesinde belirtildiğine göre Daily Mail gazetesinin İzmir özel muhabiri 14 Eylülde gazetesine yazdığı mektubunda yangının nasıl çıktığı ve geliştiği hakkında çok önemli bilgiler vermişti. Muhabirin gazetesine gönderdiği mektupta yangını "Mübalâğâsız târih-i cihânın kayd ettiği en büyük yangınlardan biri" olarak ifade etmişti. Muhabir, yangınla ilgili şunları belirtmişti: "Bu mektûbu yazdığım vakit henüz aleoler şehrin bütün mahallerini yalamaktadır. Manzara son derece dehşet vericidir. Londra'nın büyük yangını bile bu İzmir harîki ile kâbil-i kıyâs değildir." Muhabire göre, yangın nedeniyle İzmir'in üstü siyah dumanlarla kaplanmıştı. Halk, yangın sebebiyle meydana gelen gürültülerden dolayı panik içerisinde olmuştu. Muhabir, yangının söndürülmesi esnasında ihmalkârlık yapıldığından alevlerin büyüdüğünü iddia etmişti.

İzmir yangını bugün halen tam olarak aydınlatılamamış bir olaydır. Adeta bir şehrin yok olmasına neden olan ve yüz yılın yangını diyebileceğimiz o büyük facia kimler tarafından ne amaçla çıkarıldığı tartışma konusudur. Yangın, Yunanlılar ve Ermenilerin penceresinden bakıldığında Türkler tarafından yapılmış bir vaka olarak değer-

lendirilirken Türkler ise Yunan ve Ermenileri suçlamaktadır (Shaw, 2000, 1731-1732). Yunanlılar İzmir yangınına uluslararası alanda Türkler aleyhinde kullanmaya çalışmıştı (*Peyâm-ı Sabâh*, 16 Eylül 1922, 1). İzmir yangınına Türkler tarafından yapılmış ve Hıristiyanlık için çok büyük bir yıkım olarak göstermeye çalışmıştı. Bunun da ötesinde Türkleri uluslararası alanda protesto etmişti. TBMM Hükümeti ise uluslararası alandaki Yunan propagandalarını etkisiz hale getirebilmek için olayın sebeplerini ortaya koyabilme adına bir tahkikat yaptırmıştı (*Peyâm-ı Sabâh*, 18 Eylül 1922, 1). Tahkikat sonucu 15 Eylül tarihli resmi tebliğde açıklanmıştı. Resmi tebliğe göre yangını Ermeni ve Rum Milli Teşkilatları çıkarmış, birçok kişi suçüstünde yakalanmıştı (*Babalık*, 18 Eylül 1922, 2; *Yeni Adana*, 19 Eylül 1922, 1). Resmi tebliğden de önce Genelkurmay Başkanlığının 14 Eylül tarihli harp raporunda yangını Ermeni ve Rumların çıkardıkları ifade edilmişti. Yangını söndürmek için gidenlere Ermeni mahallesinde bazı binalardan silah ve bomba atıldığı belirtilmişti. Raporda yangın çıkaranlardan birkaç kişinin suçüstü yakalandıkları ifade edilmişti. Dolayısıyla basına yansıyan 15 Eylül tarihli resmi tebliğ, bu harp raporuna dayanmıştı (ATASE, 1785/9, 9-1).

Resmi tebliğin ilanından sonra Türk basını haber ve değerlendirmelerini o yönde yapmıştı. Basın, Yunanlıların propagandalarına karşılık İzmir yangınında Türk resmi tezinin savunuculuğu görevini üstlenerek yayınlarını yoğunlaştırmıştı. *İstikbâl* gazetesi İzmir'in kimler tarafından yakıldığı sorusuna "İzmir'i yakanlar şehirde saklanmış olan Ermeni ve Rum çeteleridir" cümleleriyle cevap vermişti. Gazete yangını çıkaran Ermeni ve Rumların kısa zaman içerisinde yakalandıklarını ve Divan-ı Harp tarafından idam cezasına çarptırıldıklarını bildirmişti (*İstikbâl*, 24 Eylül 1922, 1). *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi 17 Eylül tarihli nüshasında Yunanlıların mağlubiyetlerinin intikamla-

rını almak için yangını çıkarmış olabileceklerini ifade etmişti. Türk basını yangının Rum ve Ermeniler tarafından çıkarıldığı yönünde yayınlarının yanı sıra yangını söndürme çabalarının da onlar tarafından engellenmeye çalışıldığı iddiasında bulunmuştu (*Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Eylül 1922, 1). Türk basını, yabancıların yangını Yunan ve Ermenilerin çıkardığına dair haber ve değerlendirmelerini de sayfalarına taşıyarak iddiasını güçlendirmişti. Yabancıların yangını Türklerin çıkarmadığına dair söylemleri resmi belgelere de yansımıştı. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa imzalı 16 Eylül tarihli surette evleri yanan bütün Hıristiyanların yangının Ermeniler tarafından çıkarıldığını söyledikleri belirtilmişti (ATASE, 1790/18, 18-6).

Yangının 17 Eylülde söndürülmesinden sonra şehir tam bir enkaz yığınına dönüşmüştü. Birçok insan ölmüş, yaralanmış ve evsiz kalmıştı. Maddi anlamda da çok büyük zararlar oluşmuştu. Basına göre yangında ölen Ermeni ve Rumların miktarını tespit etmek mümkün değildi. Buna karşın tahkikatta bulunan Amerikalılara göre yangında ölenlerin sayısı bin kişi civarındaydı. Türk basını da sayıyı doğrulamıştı (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, 1). Yangın nedeniyle İzmir'de bulunan mültecilerin durumu oldukça kötüleşmişti. Yangında zaten sıkıntılı bir hayat yaşayan çok sayıda mülteci yangın ve iâşe eksikliği nedeniyle hayatlarını kaybetmişti (*İstikbâl*, 24 Eylül 1922, 1). Yangının ekonomik kaybı da çok fazla olmuştu. THR Ajansı hasar miktarını 60 milyon dolar tahmin etmişti. (*Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Eylül 1922, 1). İzmir'in en gelişmiş ticarethane ve yazlıklarıyla ünlü yeri Bornova tamamen yanmıştı (*Peyâm-ı Sabâh*, 16 Eylül 1922, 1). İzmir yangınında başta Amerikalı ve Fransız şirketler olmak üzere yabancıların da büyük zararları olmuştu (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, 1; *Peyâm-ı Sabâh*, 16 Eylül 1922, 1).

3. İzmir'in Kurtuluşu ve Kutlamalar

3.1. Türkiye'deki Kutlamalar

Büyük Taarruz sürecinde, Türk basın kurtuluşuna en fazla ilgi gösterdiği yerin İzmir olduğu rahatlıkla söylenebilir. İzmir'e Türk ordusunun girişi haberi tüm Anadolu'da tarif edilemeyecek sevinç gösterilerine dönüşmüştü. Basından tespit edebildiğimiz kadarıyla bu sevinç Anadolu'da, başta Ankara olmak üzere, İstanbul, Kayseri, Adana, Mersin, Trabzon ve ona bağlı Akçaabat, Of, Sürmene, Vakfıkebir, Kastamonu, Kars-Sarıkamış, Diyarbakır, Çanakkale, Konya, İzmir, Antalya, Antakya, Adana ve Artvin-Hopa'da büyük kutlama mitinglerine dönüşmüştü (*Babalık*, 11 Eylül 1922, 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Eylül 1922, 2; *Varlık*, 18 Eylül 1922, s.1; *İstikbâl*, 12 Eylül 1922, 1; *Açıksöz* 12 Eylül 1922, 2; *Vakit*, 14 Eylül 1922, 3; *Yeni Adana*, 11 Eylül 1922, 2). Trabzon'daki kutlamalarda o zamana kadarki en büyük ebatlı Türk bayrağı hazırlanmıştı. 50 metre uzunluğunda ve 35 metre genişliğinde olan Türk bayrağını Trabzon tüccarından Hacı Ali Hafızzade Mehmet Salih Efendi 350 lira harcayarak yaptırmıştı (*İstikbâl*, 11 Eylül 1922, 2). En görkemli kutlamaların yapıldığı yerler arasında olan Ankara ve İstanbul'daki kutlamaları örnek vermek faydalı olacaktır.

Ankara'daki kutlamalar, 11 Eylül 1922 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesince şu başlıkla kamuoyuna duyurulmuştu: "*Dünkü Tezahürat tarihe geçmemiş bir vaka-dır!*" Gazeteye göre 10 Eylül 1922'de İzmir'in Anavatana kavuşması haberi üzerine vatandaşlar evlerinden çıkmış, davul zurnalar bandolar çalarak toplanarak TBMM'nin önündeki meydana doğru ilerlemişti. Meclis kapısında Merkez Kumandanlığı dairesinde ve Nizamiye dairesinde zafer takları kurulmuş, bütün şehir bayraklarla donatılmıştı. Saat üçte Meclisin önündeki meydan, millet bahçesi binlerce kadın ve erkekle dolmuştu. Süvariler, piyadeler, dervişler, esnaf temsilcileri, öğretmenler,

öğrenciler İmalat-ı Harbiye işçileri ellerinde bayraklarla miting alanına girmişti. Vekiller Heyeti de yerini almıştı. Meydanda hazırlanmış ve bayraklarla süslenmiş olan kürsüye ilk olarak İzmir Maarif Müdüriyetine tayin edilen Vasıf Bey çıkarak heyecanlı bir konuşma yapmıştı. Konuşmasında İzmir'in kurtuluşunu müjdelemiş ve halkın alkışları arasında şu ifadeleri kullanmıştı: (*Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Eylül 1922, 2).

"... İzmir gözyaşlarıyla beklediği kahraman Mehmetçığı bağrına bastı. İzmir'de sala sesleriyle ezanlarımızı boğmak istediler, fakat yapamadılar dört bin senedir tarihi süngüsüyle açıp süngüsüyle kapatan milletimin necip ordusu düşmanı dalgalara gömdü ..." Vasıf Bey konuşmasının sonunda Türk ordusuna görevinin henüz bitmediğini belirterek şöyle haykırmıştı: "*Ey kahraman ordu bu zaferin bitmemiştir, sancağımızı uzaklarda bizi bekleyen Edirne'nin burçlarında dikeceksin, ileri!*"

Vasıf Bey'in ardından Saruhan Mebusu Hicami Bey kürsüye çıkarak zalim düşmanın hezimete uğradığını, zulme uğrayan herkesin artık sevinmesi gerektiğini belirtmişti. Ondan sonra kürsüye çıkan Ankara Mebusu Hacı Mustafa Bey, çektiği nutuğa selamla başlamış, zaferi bağışlayan Allah'a şükürler etmişti. İzmirlileri, Ankara'nın şehit analarını, şehit kardeşlerini, şehit eşlerini, Heyet-i Vekileyi mebusları, Başkumandanı, komutanları, askerleri, Ankara halkını, kağnılarıyla yalın ayak cephane taşıyan köy kadınlarını tebrik etmiş ve şehitlerin ruhuna Fatiha okutarak konuşmasını sonlandırmıştı. Trakya Yurdu Cemiyetinden Aziz Bey, ise yaptığı konuşmasında Türk ordusunun Yunan ordusunu denize döktüğünü beyan etmişti. Şimdi sıranın Trakya'da olduğunu belirterek: "*Yaşasın, Büyük Millet Meclisi, Başkumandanımız, Kumandanlarımız, yaşasın ordu!*" ifadesiyle konuşmasını bitirmişti. İmalat-ı Harbiye Kumandanı Osman Galip Bey ise yaptığı konuşmada kadınların silah imalatındaki fedakârlıklarından bahsetmiş, üreti-

len tüfek, süngü ve toplarla düşmanın vatanından atıldığını belirtmişti. İzmir'in kurtulduğunu, sıranın Edirne'de olduğunu ifade etmişti (*Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Eylül 1922, 2).

TBMM adına İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey, Meclis kapısı önünden Miting Meydanına doğru birkaç adım ilerleyerek bir konuşma yapmıştı. Konuşmasında İzmir'in kurtuluşundan dolayı herkesi tebrik etmişti. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türk Milletinin sulh yoluyla hakkını talep etmesini düşmanların bir zafiyet göstergesi olarak algıladığını belirtmişti. Şimdi ise Türk Milletinin düşmanlarına karşı meşru müdafaasını yaptığını, onları denize dökmekte olduğunu belirtmişti. Allah'ın yardımını ve milletin desteğiyle Türk ordusunun Misak-ı Milli sınırlarına kavuşacağı inancını paylaşmış, en kısa zamanda Bursa'nın ve Edirne'nin de zaferlerini kutlayacaklarından emin olduğunu belirtmiş, zaferden dolayı Başkumandan ve orduyu tebrik etmişti (*Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Eylül 1922, 2).

Son olarak Karasi Mebusu Abdulkadir Bey kürsüden etkili bir dua okumuştur. Duanın ardından mızıkalı süvari kıtası ve talimgâh piyadeleri, milli elbiseleriyle Giresun Gönüllüleri, Topçu ve Depo Kıtaları, İtfaiye Bölüğü, ilkokul öğrencileri ve jandarma zabıtları tarafından halkın şiddetli alkışları arasında bir resmigeçit yapmıştı. Meclisin önündeki meydana seymen, zeybek ve horon oyunları mitingden önce ve sonra sergilenmişti. Halk, büyük bir coşkuyla oyunları izlemişti. Trakya Yurdu'nun bir etkinliği olarak üzerinde Edirne'deki Selimiye Cami resmi bulunan kartları, köylü kıyafeti giyen iki küçük kız çocuğu tarafından dağıtılmıştı. Resmigeçidin ardından top arabası üzerinde yeşil Bursa, İstanbul, İzmir, Edirne, Eskişehir ve Kütahya'yı gösteren büyük, renkli bir harita da takdirle izlenmişti. Bu anlamlı haritanın önünde süngüsüne dayanmak suretiyle Nizamettin adındaki genç bir asker şöyle

haykırmıştı: (*Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Eylül 1922, 2).

"Haktan kuvvet doğar, kuvvetten hak doğmaz. Biz gaye-yi milliyenin husulüne kadar süngümüzü yere koymamaya yemin ettik. Damarlarımızda bir damla kan kalmadıkça bu vazifemizi yapmakta devam edeceğiz."

Hitabı şiddetli alkışlarla karşılanmıştı. Konuşmalardan önce ve yapılan duadan sonra binlerce kişinin tekbir sesleri yankılanmıştı. Tarikat mensupları tarafından şiş ve kama ile ayin yapılmış, zafer mitinginin sonunda toplar atılmıştı. Olaysız geçen zafer mitinginden sonra halk sevinç içerisinde caddelere, sokaklara doğru sakinçe dağılmıştı. Gece de sevinç gösterileri sürmüştü, halk sabahlara kadar milli marşlar okuyarak sevincini yaşamıştı. TBMM, bütün resmi daireler ve birçok özel mekânlar aydınlatılmıştı. (*Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Eylül 1922, 2).

İstanbul'da bir haftadan beri mevcut olan sevinç İzmir'in kurtuluşu haberinin 9 Eylül öğleden sonra şehre ulaşmasıyla had safhaya çıkmıştı. İzmir'in kurtuluş müjdesinin alınmasıyla İstanbul'da daha gündüz vakti zafer şenlikleri yapılmaya başlanmıştı. Şenlikler Sultan Ahmet, Fatih, Beşiktaş, Eyüp, Kadıköy ve Beyoğlu'nda muazzam bir şekilde yapılmıştı (*Babalık*, 13 Eylül 1922, 1; *İstikbâl*, 17 Eylül 1922, 1). Halk dükkânlarına ve evlerine bayraklar astığı gibi camilerin minarelerini de kandillerle süslemişti. Akşama doğru yaya veya otobilleriyle sokaklara dökülmüş ve sevinç içerisinde zaferi kutlamıştı. Akşam ise Sirkeci, Fatih, Sultan Ahmet ve Çenberli Taş civarında büyük kalabalıklar kutlamalar yapmıştı. Fatih ve Sultan Ahmet Meydanlarında bir fener alayı oluşturulmuştu. İlk olarak Fatih Cami önünde minarelerden yükselen salalar eşliğinde şükür duaları edilmişti. Yürüyüş alayı ardından fenerlerle Şehzadebaşı ve Bayezid'den Divan yolunu takip ederek Sultan Ahmet'e geçmişti. Orada Nakiye Hanım yaptığı kısa konuşmada

üç sene önce aynı meydanda İzmir için yapılan mitinge dikkat çekmiş, şimdiki zafer nedeniyle sevinç ve şükran içinde olduğunu ifade etmişti. Ardından fener alayı tekbir sesleriyle Sultan Ahmet'ten Salkım Söğüt yoluyla Sirkeci'ye inmiş ve Bab-ı Âli caddesinden geçerek Fatih'e gelmişti. Orada Hilal-i Ahmer Cemiyeti binası önünde gösterilerde bulunmuştu (*Vakit*, 11 Eylül 1922, 2). 9 Eylül gecesi Kadıköy, Üsküdar, Eyüp, Galata, Fındıklı, Salı Pazarı, Ortaköy, Şişli, Bebek ve Kasımpaşa semtlerinde de fener alayları yapılmıştı. 9 Eylül tarihli gösterilerde taşkınlıklar da olmuştu. Bab-ı Ali Caddesinden geçen alaylardan biri Milli Mücadelenin başından beri Mustafa Kemal Paşa hareketine karşı olan *Peyâm-ı Sabâh* matbaasının önünde durarak "Yuha!" diye bağırarak camları taşlarla kırmıştı. Bu arada İstanbul'daki kutlamalarda halkın yoğun talebi nedeniyle Türk bayrağı da satış rekoru kırmıştı. Halkın talebi nedeniyle bayrak üretimi artırılmıştı. (*Vakit*, 11 Eylül 1922, 2). Halkın bayrak talebi, satış fiyatlarına da yansımıştı. Daha önceden 20 kuruşa satılan küçük bir bayrak 80 kuruşa kadar çıkmıştı (*Ayışığı*, 1992, 46).

İzmir'in kurtuluşu kutlamaları 10 Eylül gecesi Darülfünunluların önderliğinde Beşiktaş ve Fener'de yaklaşık yüz bin kişinin katılımıyla büyük bir fener alayıyla devam etmişti. Yürüyüş boyunca alay "Yaşasın Mustafa Kemal Paşa, Yaşasın Büyük Millet Meclisi, Kahrolsun Yunan ve sâire" sloganlarını atmıştı. Göstericilerin bir kısmı vapurlar vasıtasıyla Beşiktaş, Taksim ve Tatavla'ya gitmişti. İkinci kısım ise Fener'e geçmişti. Fener'deki alay Patrikhane önünde durmuştu. Patrikhane'nin itfaiye ve polis tarafından korunması nedeniyle kısa bir protestodan sonra Kâğıthane yoluyla gece yarısı Şişli ve Beyoğlu'na geçmişti. Alayın, her iki yürüyüş kolunu da otomobiller takip etmişti. Gösterilerde Hürriyet ve İtilaf Fırkası binası, Yunan askeri temsilcilik binası ve *Peyâm-ı Sabâh* matbaası da taşlanmıştı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Eylül

1922, 2; *Açıksöz*-12 Eylül 1922, 1; *Yeni Adana*, 14 Eylül 1922, 2). Kadıköy'de de Hilal-i Ahmer şubesinin ve Kadıköy eşrafından Ağa Bekirzade Ağâh Bey'in girişimleriyle 10 Eylül Pazar günü saat üçten itibaren gösterişli bir şenlik alayı yapılmıştı (*Peyâm-ı Sabâh*, 11 Eylül 1922, 2). Kadıköy'ün değişik yerlerinde milli kıyafetler giymiş kişiler Anadolu, Çerkez, Kürt, Arap ve sair oyunlar oynayarak zaferi kutlamıştı. Kadıköy'de ayrıca İzmir zaferi nedeniyle minareler aydınlatılmış ve mahyalar kurulmuştu. Yine limandaki gemiler bayraklarla donatılmıştı (*Peyâm-ı Sabâh*, 11 Eylül 1922, 2).⁶ 10 Eylül tarihli gösterilerde Damat Ferit Paşa aleyhinde gösteriler yapılmıştı. Şark Sürat Katarıyla İstanbul'a dönmesi beklenen Damat Ferit Paşa'nın aleyhinde gösterilerde bulunmak üzere İstanbul halkı Sirkeci istasyonunda beklemişti. Bunu haber alan Damat Ferit, Çekmece sahilinde trenden inerek sarayın bir arabasıyla köşküne gitmişti. Damat Ferit'in otomobille geleceği söylentisi üzerine toplanan halkın birçoğu nefret içerisinde saatlerce yollarda beklemişti (*İstikbâl*, 14 Eylül 1922, 1; *Yeni Adana*, 14 Eylül 1922, 2).

Görülebileceği üzere Türk zaferinin İstanbul'daki kutlamalarında bazı küçük taşkınlıklar olmuştu. Taşkınlıklar İstanbul basınının iki güzide gazete yazarı tarafından köşe yazılarına taşınmıştı. *Vakit* gazetesi başyazarı Ahmet Emin 11 Eylül tarihinde "Nefsimize Galebimiz", *İkdâm* gazetesi yazarlarından Yakup Kadri ise yine aynı tarihte "İstanbul'da Şenlikler" başlıklı yazılarıyla İstanbul halkını taşkınlıklardan uzak durmaya çağırılmıştı (*Vakit*, 11 Eylül 1922, 1). İstanbul Müdafaa-i Milliye Heyeti de İzmir'in kurtuluşu sebebiyle İstanbul'da yapılan sevinç kutlamalarında oluşan bazı

⁶ İzmir'in kurtuluşunun İstanbul üzerindeki tesiri İstanbul Müdafaa-i Milliye Merkez Heyeti Başkanı Esat Bey tarafından 13 Eylül tarihinde TBMM'ye ve Genel Kurmay Başkanlığına çekilen telgrafla şöyle belirtilmişti: "İzmir'in kahramân kıtâatımız tarafından işgâli İstanbul'da bî pâyân bir te'sirâta sebep oldu" (ATASE, 1751/17, 17-1).

istenmeyen olayları men etmek için bir beyanname yayınlamıştı(*TİTE*, 43/51,51-1). 12 Eylül tarihi itibarıyla Anadolu Ajansının İstanbul'dan bildirdiğine göre gösterilerde silah atanlar, binaların camlarını kıranlar arasında tebdili kıyafet etmiş Rumların da olduğunu belirtmişti(*Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Eylül 1922, 1). Gösterilerdeki provakatif eylemcilerin tespitine rağmen İstanbul İşgal Kumandanı General Harington, 11 Eylülde, asayişin bozulduğu gerekçesiyle İstanbul'da kutlama gösterilerini yasaklayan bir beyanname yayınlamıştı(*Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Eylül 1922, 3). Hürriyet ve İtilaf Fırkası, *Peyâm-ı Sabâh*, Yunan Askeri Temsilciliği ve diğer yerlerde kırılan camların bedelleri İstanbul Hükümetinden tanzim edilmişti. İstanbul'dan bildirilen habere göre kırılan camlar için şehir emaneti 30 bin lira vermişti(*Babalık*, 18 Eylül 1922, 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Eylül 1922, 2). İstanbul'da kutlama yasağının yürürlüğe girmesinden hemen önce 11 Eylülde "*Mekâtib-i İbtidâi Muallimler Cem'iyeti*" tarafından ve İstanbul, Üsküdar mekteplerinin katılımlarıyla son defa büyük bir yürüyüş yapılmıştı(*Peyâm-ı Sabâh*, 12 Eylül 1922, 2). Halkın da büyük desteğiyle yapılan bu yürüyüş İstanbul'da Anadolu zaferlerinin son kutlamaları olmuştu.

3.2.Yurt Dışındaki Kutlamalar

İzmir'in kurtuluşu Yurt dışında ve Türkiye'deki yabancı devlet temsilcileri nezdinde büyük yankı uyandırmıştı. Sivas-topol'da yaşayan Türk halkı İzmir'in kurtuluşu nedeniyle bir araya gelerek gösterilerde bulunmuştu. Hatta Malmö imzasıyla Ankara'nın Rus sefiri Aralof aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndermişti. Telgrafta Sivastopol Müslümanları olarak Mustafa Kemal Paşa liderliğinde

hareket eden Türk ordusunun zaferlerini sevinçle karşıladıkları belirtilmiş, İzmir'in kurtuluşu nedeniyle Mustafa Kemal Paşa tebrik edilmişti(*Varlık*, 25 Eylül 1922, 2).

Bulgaristan Türkleri İzmir'de Türk zaferi karşısında sevinç gösterileri yapmıştı. Sofya'da çıkmakta olan Türk gazetesi *Çiftçi Bilgisi*'nin yazdığına göre İzmir'in "*zâlim ve gaddâr düşmândan istirdâd ve tathîri münâsebetiyle İslâm ve Bulgar bütün Sofya ahâlîsi sürûr ve şâdmânî içerisinde.*" Gazeteye göre zafer nedeniyle Banyobaşı Camisinin minaresi elektrik ile aydınlatılmıştı. Gazete Bulgaristan'dan Türk gazilerine "*yüz bin selâm*" göndermişti(*Peyâm-ı Sabâh*, 16 Eylül 1922, 2). Yine Varna ve Zıştovi'deki Türkler adına Rifat ve Osman Buri imzalarıyla Büyük Millet Meclisine zaferler nedeniyle kısa bir tebrik telgrafı da çekilmişti(*Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Eylül 1922, 2).

İzmir'in kurtuluşu Afganistan'ın her yerinde büyük sevinç kutlamalarına dönüşmüştü. Özellikle Kabil'de büyük heyecanlar uyandırmıştı. 28 Eylül tarihli *Varlık* gazetesinin bildirdiğine göre, İzmir'in Kurtuluş günü Afganistan'da bayram ilan edilmişti(*Varlık*, 28 Eylül 1922, 2).

Mısır da Türk zaferleri karşısında sevinç içerisinde kalan İslam ülkelerdendi. Mısır'daki sevinç kadınlar da katılmıştı. Mısır gazetelerinin belirttiğine göre, Kahire'nin en itibarlı ailelerinin hanımları yaptıkları bir toplantıda şu kararları almıştı: Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ve Türk ordusuna iletmek üzere İzmir Kumandanı Nurettin Paşa'ya Mısır kadınlarının tebrik ve selamlarının bildirilmesi. Türk ordularının zafer günü olan 9 Eylülün, Şark ve İslam Âlemi için İydi Umumi(genel bayram) olarak kabul edilmesi(*İstikbâl*, 10 Ekim 1922, 1). Mısır'dan Ali Fehmi Bey'in Adana'da Hacı Adil Bey'e çektiği 15 Eylül tarihli tebrik telgrafında Mısır'ın sevinç içerisinde olduğu belirtilmiş, 300 milyon Müslümanın kahraman olarak andığı Mustafa Kemal

⁷ Bununla beraber Merkez Kumandanı Fevzi Paşa Akşam gazetesine verdiği mülakatta Müslümanların İstanbul mntıkasında istedikleri gibi tezahürata bulunabileceklerini belirtmiştir. Tezahüratçıların karşı yakaya geçmemelerini istemiştir(Banoğlu, 1988, 82).

Paşa'ya selam iletilmesi istenmişti (*Yeni Adana*, 19 Eylül 1922, 3). Ayrıca Mısır'dan ve İstanbul'daki Mısır vatandaşlarından TBMM'ye çekilen tebrik telgraflarıyla da İzmir'in kurtuluşu ve Türk zaferleri en samimi hislerle kutlanmıştı (*Babalık*, 22 Eylül 1922, 2). Kahire'den 13 Eylül tarihiyle Londra'ya çekilen bir telgrafta Darülfünun eski Müdür yardımcısı Şeyh Muhammet Şakir Çelebi Hilafet ile Mısır Müslümanlarının bağı nedeniyle İngilizlerin Türk zaferlerini kutlamasını istemişti. Yine zaferler nedeniyle Kahire'de şenlikler yapılmasını talep etmişti (*ATASE*, 1749/37, 37-1).

Fransa, Büyük Taarruzun olumlu sonuçlar doğurmasına destek veren Avrupalı devletlerden olmuş, İzmir'in kurtuluşunu memnuniyetle karşılamıştı. Türkiye'de bulunan Fransız temsilcileri zaferi tebrik etmiş, Albay Moigin, 11 Eylülde Başbakan Rauf Bey'i ziyaret ederek elde edilen zaferden dolayı kendisi ve şahsında tüm Türk Milletini tebrik etmişti (*Yeni Adana*, 14 Eylül 1922, 1). Miralay Moigin Mustafa Kemal Paşa'ya da zaferler nedeniyle bir tebrik mektubu göndermişti (*İkdâm*, 12 Eylül 1922, 1). Türk basınından anlaşıldığına göre, Fransızlar sadece Ankara'daki zafer etkinliklerine katılmamıştı. *Varlık* gazetesinin 11 Eylül tarihli sayısında belirtildiğine göre, İzmir'in kurtuluşu nedeniyle İstanbul'da yapılan etkinliklere Fransız subay ve askerleri de katılmıştı. Yine Fransa'nın Adana Misyon Heyeti Başkanı Lopart ve temsilcileri de halkın sevinç kutlamalarına katılmıştı. İzmir'in kurtuluş kutlamalarına otomobiliyle katılan Lopart'a, Mekteb-i Sultani öğrencileri bir fener hediye etmişti. Mösyö Lopart, feneri o günün bir hatırası olmak üzere saklayacağını belirtmiş ve konuşmasını "*Yaşasın Türkiye*" sözleriyle bitirmişti (*Yeni Adana*, 12 Eylül 1922, 1). Fransa gazeteleri de Türkiye'nin İzmir zafelerini olumlu karşılamıştı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Eylül 1922, 2).

Rusya da İzmir'in kurtuluşunu sevinçle karşılayan ülkelerden olmuştu. Rus-

ya'nın Ankara Büyükelçisi Aralov, 10 Eylülde İzmir'in kurtuluşu nedeniyle TBMM Başkanlığına, Mersin'de bulunan Rusya Tetkikat-ı İktisadiye ve Asar-ı Medeniye Komisyonu Başkanı Raykiski cepheye giden Mehmet Emin Bey'e çektikleri telgraflarla Rus Hükümeti ve halkının en samimi tebriklerini iletmışlerdi (*Yeni Adana*, 14 Eylül 1922, 3).

4. İzmir'de Savaş Suçlarının Cezalandırılmaları

İzmir'in kurtuluşu sonrasında, işgal sürecinde Müslüman halka yapılan mezalimde rol oynayan Yunan askerleri ve subayları, onlarla işbirliği yapan Osmanlı vatandaşı Rum, Ermeni, Çerkez, Arnavut, Türk gibi Müslümanlar cezalandırılmıştı. Sadece Yunanlılarla değil İngiltere gibi diğer işgal devletleriyle beraber hareket ederek Milli Mücadele ve Büyük Taarruz esnasında Türk ordusu aleyhinde faaliyet gösterenlerden de cezalandırılanlar olmuştu. Daha Büyük Taarruzun başında Türk ordusu attığı beyannamelerle işgal bölgesinde savaş suçu işleyenlerin mutlaka cezalandırılacaklarını belirtmişti (*Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Eylül 1922, 1; *İkdâm*, 7 Eylül 1922, 1). Bunun farkında olup mezalime karışmış Rumlar ile yerli işbirlikçiler hızla yaşadıkları yerlerden kaçmaya başlamıştı. Onlardan biri de İzmir ve çevresinde kurulan sözde Muhtar Devletin Başkanı Sterghiades idi. Sterghiades, bir İngiliz posta gemisiyle İstanbul'a kaçmayı başarmıştı. İstanbul'da Beyoğlu Rum Kulübü üyeleri Sterghiades'i "*tahkir dövmeye kıyâm*" ettikleri gibi onu ziyarete gelen Yunan konsolosu da kalabalık tarafından hakarete uğramıştı. Sterghiades oradan imza karşılığı bir vapurla Romanya'ya gönderilmişti (*Varlık*, 21 Eylül 1922, 3).

Kaçmaya fırsat bulamayan Yunan ordusu mensupları esir edilmiş, yerli işbirlikçiler ise tutuklanmıştı. Yakalanan savaş suçluları seyyar Divan-ı Harp mahkemeleri tarafından Hıyanet-i Vataniye Kanunu merkezinde yargılanmıştı. Türk basınına

yansıyan yargılama ve cezalandırmalardan dikkat çekenlere şu örnekler verilebilir: İzmir'de işgal sürecinde Yunan çıkarlarına hizmet eden *Kozmos* gazetesi Müdürü Alaskaris, Divan-ı Harp mahkemesince idam cezasına çarptırılmıştı. Karar kurşuna dizilerek infaz edilmişti (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, 1; *Peyâm-ı Sabâh*, 16 Eylül 1922, 1). 29 Eylülde İzmir'de iki Rum, Müslümanlara mezalim yaptığı gerekçesiyle Divan-ı Harp kararıyla idam edilmişti (*Sada-yı Hak*, 1 Ekim 1922, 1). Mezalime katılan Rum çeteleri teker teker yakalanmış ve yargılanıp cezalandırılmıştı. Yunan işgali esnasında Cumaovası'nda eşkıyalık yaparak Müslüman halka zulm ve işkenceler yapıp camileri tahrip eden Rum çete reisi Muhtar Liyonidi ve kayın pederi Papamatol ve çete üyelerinden Diyonis oğlu Espero Türk kuvvetleri tarafından yakalanarak tutuklanmıştı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Ekim 1922, 2).

Osmanlı vatandaşı olup Yunan ordusuna katılan yerli Rum işbirlikçiler de vatan haini olarak telakki edilmiş ve farklı esir garnizonlarına yerleştirilmişti. Osmanlı vatandaşı olup Yunan ordusuna katılmış Manisalı 9 Rum, Divan-ı Harp mahkemesince suçları sabit görüldüğünden idama çarptırılmıştı. Mahkûmlar 24 Eylülde İzmir Kışla Meydanındaki Park önünde idam edilmişti (*Şark*, 25 Eylül 1922, 2). Yunan ordusuna katılan Osmanlı vatandaşlarının vatan haini olarak mahkemelerce idama çarptırılması Müttefik Devletleri rahatsız etmişti. Bu nedenle de Yunan ordusunda savaşmış Osmanlı vatandaşlarının kurtarılması için bir girişimde bulunmuştu. İstanbul Komiserleri Garoyi, Rumbold ve Pelle, TBMM'ye ulaştırması için 11 Ekimde Hamit Bey'e bir nota vermişti. Notada, Osmanlı vatandaşı Rumların zorunluluktan dolayı Yunan ordusunda savaştıkları iddia edilmişti. Savaşın kötü hatıralarının silinmesi ve idamların medeni dünyaya yakışmadığı gerekçesiyle bu kişilerin affedilmesi

istenmişti (*Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Ekim 1922, 1). Müttefik Devletlerinin talebi tüm memlekette tepkiyle karşılanmış, protesto edilmişti (*Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Ekim 1922, 4). Türk Hükümeti, savaş suçu işlemiş vatandaşlarını yargılamaya ve cezalandırma-ya devam etmişti.

Türk basınına Yunanlılarla işbirliği yapan Ermenilerin de mahkemelerde yargılanıp cezalandırıldıklarına dair örnekler yansımıştı. İzmir'de dini yönden gayri Müslimleri Yunan emelleri doğrultusunda galeyana getirdiği gerekçesiyle İzmir Ermeni Piskoposu Toryan yargılanmış ve idam edilmişti (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, 1). Kütahyalı Karabet oğlu Setrak Yunan askerleriyle işbirliği yaparak silah toplamak; Kütahyalı Erseb Dilsizyan Ermeni çeteleriyle işbirliği yaparak Türk askerine karşı silah sıkmak suçlamalarıyla İzmir Divan-ı Harp mahkemesinde yargılanmıştı. Suçları sabit görülerek idam cezalarına çarptırılmıştı. Kütahyalı Karabet Setrak kışla önünde, Kütahyalı Erseb Dilsizyan ise Basmahane Meydanında idam edilmişti. (*Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Ekim 1922, 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Ekim 1922, 3).

Yunanlılarla işbirliği yapan Müslümanların da yargılanmaları ve cezalandırılmaları Türk basınına yansımıştı. Bunların tespiti için tahkik heyetleri oluşturulmuştu. Tahkik heyetleri yaptıkları araştırmalarla Yunanlılarla işbirliği yaptığı öne sürülen kişileri belirlemişti. 5 ve 28 Ekim 1922 tarihlerinde Burhaniye civarında yapılan tahkikatta Belediye Başkanı Saib Bey'in de içinde bulunduğu bazı kişilerin işbirliği yaptığı tespit edilmişti. İşbirliği yaptığı öne sürülen İhsan, İlyas ve İbrahim Beyler gibi bazı kişiler ise delil yetersizliğinden dolayı kanuni takibata uğramamıştı (*TİTE*, 14/23: 23-1, 23-2). İzmir'de *İslahât* gazetesi sahibi Sabitzade Emin Ziya Bey, işgal dönemindeki tavrı nedeniyle Divan-ı Harp mahkemesinde yargılanarak iki ay hapis cezasına çarptırılmıştı. Fakat Ziya Bey'in cezası yeterli

görülmeyerek yeniden yargılanmasına başlanmıştı (*Şark*, 29 Eylül 1922, 2) Bundan başka *Islahât* gazetesi yazarlarından Emin Süreyya idam cezasına çarptırılmıştı. Yunanlılarla işbirliği yapan *Köylü* gazetesi sahibi Mehmet Refet ve Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa ise Yunanlılarla beraber kaçmışlardı. Divan-ı Harb Mahkemeleri bunlara 10 gün mehil vermişti. Gelmedikleri takdirde giyaplarında yargılanıp mallarına el konacaktı (Berber, 1987, 457. Hacı Hasan Paşa daha sonra 11 Ağustos 1927 tarihinde Bakanlar kurulunun kararı gereği Türk vatandaşlığından çıkarılmıştı (BCA, 30..18.1.1/2-102). İzmir Divan-ı Harp mahkemesi Halil Efe'yi ise Salihli halkını katletmek, evlerini yakmak, gasp ve yağma etmek suçlarından idama mahkûm etmişti. İnfaz Kışla önünde gerçekleşmişti (*Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Ekim 1922, 2).

Türk basınında savaş suçlarının yargılanmaksızın cezalandırıldıklarını da görmekteyiz. Bu durum hiç şüphesiz Hükümetin mülki idaresini henüz kuramadığı zamanlarda görülmüştü. İşgalden kurtulduktan sonra bazı yerlerde Müslüman halk maruz kaldığı mezalimin acısıyla yakalayabildiği işbirlikçileri cezalandırmıştı. Bununla beraber TBMM Hükümeti bu tür davranışları onaylamamıştı. İzmir'in kurtuluşundan hemen sonra Başkumandan Mustafa Kemal Paşa sivil ve masum Hıristiyanlara karşı olası bir kötü muamelenin olmaması için Türk ordusuna bir emir yayınlamıştı. Emirinde Hıristiyanlara karşı herhangi bir kötü muamele yapanların idamla cezalandırılacağını bildirmişti (*Vakit*, 13 Eylül 1922, 2; *Peyâm-ı Sabâh*, 10 Eylül 1922, 1). Yine, İzmir'de işgal zamanında Yunanlılarla işbirliği yaptığı iddia edilenlerin halk tarafından yakalanarak karakollara getirilmesi üzerine İzmir Valisi Abdulhaluk Bey, bir beyanname yayınlayarak tutuklama ve kovuşturmanın ancak güvenlik kuvvetlerince yapılabileceği bunun aksinde hareket edenlerin Harp Divanına verilecekleri uyarısında bulunmuştu (*Şark*, 29 Eylül 1922, 2).

Verilen bu emirler olumlu sonuçlar vermişti. Bununla beraber az da olsa halkın bazı taşkınlıkları Hükümetin kolluk kuvvetlerinin yetersiz kalması nedeniyle engellenememişti. Bunlardan en dikkat çeken Yunan işgalini her fırsatta desteklemiş olan İzmir Metropolit Hristomos'un şehrin merkezinde halk tarafından feci bir şekilde öldürülmesiydi. Onun öldürülmesi Türk ve yabancı basında önceleri yargılanarak idam edildiği şeklinde verilmişti. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi 19 Eylül tarihli sayısında "Hristomos Dar Ağacında" başlığıyla verdiği haberde aynen şunları yazmıştı: (*Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Eylül 1922, 1).

"Hristomos! İzmir Metropolit Hristomos! Kudurmuş Yunan sürülerinin başında öldürülen Müslimânların adedi çoğaldıkça Allah'ın mağfirâtının..... edeceğine rihtimlarda bağırın Hristomos! Makedonya'da senelerce ma'sûm Türkün canına kıydıktan sonra, İzmir'den Orta Anadolu'ya kadar sahipsiz kardeşlerimiz câmî'lerde yakılmasını telkîn eden Hristomos! Yunan mel'ânetinin, Yunan şenâatının ilhâmı Hristomos ! Evet kisve-i Ruhânî altında bir haydûddan başka bir şey olmayan ve elleri Türk kanıyla bulaşmış olan bu domuz oğlu domuz en nihâyet adâletin pençesine düşmüş ve yalnız hâk ve âdil için koşan coşân milletimizin önünde hesâbını vermiş ve cezâ'sını da bulmuştur. Yani darağacına çekilmiştir!"

16 Eylül tarihli *İkdâm* gazetesi olayı: "İzmir'de Bir İ'dâm", 20 Eylül tarihli *Babalık*: "İzmir Metropolit İ'dâm Edilmiş", 24 Eylül tarihli *İstikbâl* ise: "Hristomos'un İ'dâmı" başlıklarıyla duyurmuştu. Yalnızca 16 Eylül tarihli *Peyâm-ı Sabâh* gazetesi Hristomos'un yargılanmaksızın idam edildiğini yazmıştı.⁸ Kısa süre sonra Türk basınına Hristomos'un idam edilmediği, İzmir Hükümet

⁸ İstihbarat raporları da basında belirtildiği gibi İstanbul'a ilk olarak İzmir Metropolitinin idam edildiğine dair haberler vermektedir. 17 Eylül tarihli İngiliz istihbarat raporuna göre bazı Rum subayları İzmir patriğinin ve Rum ruhani görevlilerinin idam edildiğini belirtmekteydiler (*TİTE*, 47/65, 65-1-2).

dairesinden dönerken halk tarafından öldürüldüğü yansımıştı. 27 Eylül tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi İzmir Metropoliti Hristomos'un Yunanlıların İzmir'i işgal ettikleri zamanda Fethi Bey'i öldürdükleri yerde halk tarafından idam edildiğini yazmıştı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Eylül 1922, 2). Hristomos'un halk tarafından öldürüldüğünün duyulması üzerine başta Yunanistan olmak üzere Batı devletleri büyük bir tepki göstermişti. *İstikbâl* gazetesi ise Hristomos'u öldürenler arasında Anadolu Rumlarının da olduğunu iddia ederek Batı'dan gelen tepkileri azaltmaya çalışmıştı (*İstikbâl*, 28 Eylül 1922, 1). Türk basını olayı teferruatıyla kamuoyuna yansıtınamıştı. Kısa haberlerle Hristomos'un öldürülmesini kamuoyuna taşımıştı. Buna karşın Yunan basını Metropolitin öldürülmesini abartarak yazmıştı. 16 Eylül tarihli Atina telsizi İzmir Metropoliti Hristomos'un öldürüldükten sonra cesedinin caddelerde sürüklendiğini belirtmişti (*BCA*, 30..10/4949).

Sonuç

İzmir 15 Mayıs 1919'da Yunan postalları altında çiğnenmeye başlamıştı. İzmir'in işgal günü Türk basınında Türkler için "kara bir gün" olarak kabul edilmişti. Hele bir de şehirde Türkler aleyhine başlayan ve hızla yayılan Yunan mezaliminin doğurduğu elem duyguları tüm Türkiye'ye dalga dalga yayılmıştı. Üzüntü, Yunanlılara ve onlarla işbirliği yapan Osmanlı vatan-daşlarına kabına sığmaz bir nefrete dönüşmüştü. Yunanlılara karşı Kuvayı Milliye ile başlatılan mücadele düzenli ordu birliğiyle hızla gelişmişti. Yunanlıların Batı Anadolu'da ilerlemesine Sakarya Meydan Muharebesinde elde edilen zaferle dur denilmişti. Sakarya Zaferi sonrasında TBMM Hükümeti hızla itibarını yükseltirken Yunanistan Hükümeti ise kaybetmişti. Türklerle sunulan barış tekliflerinde artık İzmir ve çevresi de vaat edilir olmuştu. Yeni halde İzmir ve çevresinde tutunamayacağını anlayan İzmir ve Çevresi Rumları Yunanistan

ve İngiltere'nin desteğiyle kendi geleceklelerini belirleme adına 30 Temmuz 1922'de sözde bir Muhtar Devleti ilan etmişti. Bununla beraber son sözü Türk ordusu silahı ve süngüsü ile söylemişti. 26 Ağustos 1922'de başlattığı Büyük Taarruzla kısa süre içinde Yunan ordularının asli kuvvetlerini etkisiz hale getirmişti. 31 Ağustostan sonra asli kuvvetlerini kaybeden Yunan kılıç artıkları dağınık bir şekilde İzmir'e doğru kaçmıştı. O saatten sonra İzmir'deki Türkler büyük sevinç içerisinde Türk ordusunu beklerken Yunanlılar ve yerli işbirlikçiler büyük endişe ve korkuya kapılmıştı. Zenginleri hızla İzmir'i terk etmiş, Yunan askerleri şehirden kaçmak için Çeşme'de toplanmıştı. İzmir'in Rum-suz kalmaması için özellikle Hristiyan din adamları, Türklerle beraber yaşama söylemlerini hatırlamaya başlamıştı. Yine son söz Türk ordusunun süvarilerince söylenmiş ve Türk süvarileri 9 Eylülde İzmir'e girmişti. İzmir böylece 3 sene 3 ay 24 gün sonra yeniden sahibine kavuşmuştu.

Türk basınında İzmir'in kurtuluşu yoğun bir şekilde işlenmişti. Kurtuluşun tüm Türkiye'de, hatta yurt dışındaki yankıları kamuoyuna taşınmıştı. Buna göre, doğusundan, batısına, kuzeyinden güneyine tüm vatanda büyük sevinç gösterileri yapılmıştı. Türk ordusunun görevinin sona ermediği vurgulanmış, başta Edirne olmak üzere Trakya'nın ve Misak-ı Milli sınırlarının geri alınması yeni hedef olarak gösterilmişti. İzmir'in kurtuluşu sonrasında Türk basını, işgal sürecinde suça karışmış Yunan askerlerini, onlarla işbirliği yapmış olan kişilerin yargılanmaları ve cezalandırılmalarına dair haberleri kamuoyuna yansıtıyordu. Bu haberlerden yola çıktığında TBMM Hükümetinin ırk, cins, din, mezhep ayrımına gitmeden suça karışan her kimse aynı şekilde yargılandığını, cezalandırıldığını veya tahliye ettiği anlaşılmaktadır. Bazen TBMM Hükümetinin tüm tedbirlerine karşın halkın suçlu olarak gördüklerini kendisi ceza-

landırmıştı. Bunlardan en yankı uyandırıcı İzmir Metropolit Hristomos olmuştu. Yunan Basını olayı abartarak Türkler aleyhinde Batı'da kamuoyu yaratmıştı. Türk basını ise ulusal ve uluslararası alanda Türkler karşı doğan o algıyı kırmaya çalışmıştı. Yine İzmir'in kurutulduğundan hemen sonra şehirde meydana gelen yangında da aynı durum yaşanmıştı. Batı'da İzmir yangınının Türkler tarafından kasdi olarak çıkarıldığı yönünde oluşan algıya en yüksek sesle yanıt veren Türk basını olmuştu. Dikkat çeken bir durum da Türk basınının İzmir'in kurtuluşu ve sonrasında tek bir ses şeklinde milli çıkarılarda bütünleşmesiydi. Milli Mücadeleye karşı yayınlarıyla dikkat çeken Ali Kemal'in gazetesi Peyam-ı Sabah dahi o sürece destek olmuştu. Peyam-ı Sabah'ın yeni tutumu kuşkusuz Milli Mücadelenin kesin zafere ulaşmasını görmesinden kaynaklanmaktaydı. Bununla beraber tek bir sesin çıkmasına katkı sağlaması açısından faydalı olmuştu.

KAYNAKÇA

Arşivler

ATASE

BCA

TİTE

Gazeteler

Açıksöz

Babalık

Hâkimiyet-i Milliye

Islahât

İkdâm

İstikbâl

Peyâm-ı Sabâh

Sada-yı Hak

Satvet-i Milliyye

Şark

Vakit

Varlık

Yeni Adana

Telif Eserler

1962. "Mareşal Çakmak Anlatıyor" *Yakın Tarihimiz*, 3(28): 33-34.

Uğurlu, N. (Ed). (2000). *30 Ağustos Hatıraları*, (Basım yeri belirsiz) Cumhuriyet Yay.

Arı, K. (2000). "9 Eylül Günü İzmir'e İlk Giren Türk Subayı Yüzbaşı Şerafettin ve İzmir'in Kurtuluşu Üzerine Notları", *Toplumsal Tarih*, 13(77): 20-24.

(2003). *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Belge No: 4320(116).

Ayışığı, M. (1992). "30 Ağustos Zaferi ve İstanbul'daki Yankıları", *Tarih ve Toplum*, 18(105): 106-109.

Banoğlu, N.A. (1988). "Basından Günün Gününe Büyük Zaferin Hikayesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5(13).

Berber, E. (1987). "Kurtuluştan Sonra İzmir'de Yunan İşgal Dönemine Tepkiler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 3(8): 109-138.

Gotthard, J. (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Kodaman, B., Tızlak, F. (2006). *Mülâzım Mustafa Hulusi, Bir Kalpaklının Milli Mücadele Günlüğü*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi ve Uygulama Merkezi Yay.

Orbay, R. (1993). *Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım*, 2, İstanbul: Emre Yay.

Shaw, J.S. (2000). *From Empire to Republic*, 4, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Şimşir, B. (1989). *İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922*, İstanbul: Bilgi Yay.

Yüceer, S. (2001). *Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci(8 Temmuz 1920-11 Eylül 1922)*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uyg. ve Araştırma Merkezi Yay.

Üçüncü, U. (2012). *Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz*, Ankara: Altınpost Yay.